Väne härad

258 och 259. Norra Björke sn, kyrkan

Pl. 189

Litteratur: C. Aarsrud, Brev t. E. Svärdström $^{21}/_{12}$ 1967 (ATA); E. Svärdström, Runfynd 1967 (i Fornvännen 1968), s. 284f.

I november 1967 meddelade landsantikvarie S. A. Hallbäck muntligt, att han på cuppan till den medeltida dopfunten i Norra Björke kyrka bland diverse ristningar hade observerat runor, vilka vid min granskning 1968 visade sig vara medeltida. Genom en större ombyggnad vid mitten av 1700-talet kommer kyrkans medeltida karaktär nu icke till synes. Dopfunten har sin plats i södra delen av koret. De två runinskrifterna stå på den sida av dopfunten som nu är vänd mot V.

Funten är av täljsten, 76 cm hög; cuppans diameter 66 cm, höjd 36 cm, djup 28 cm; centralt uttömningshål. Cuppans dekor inskränker sig till en reliefhuggen tandlist längs överkanten och en enkel repstav strax nedanför mitten. Mellan tandlisten och repstaven, ca 1 dm nedanför cuppans överkant, står den längre runinskriften, Vg 258, inristad. Fig. 348. Den är 7,5 cm lång och runornas höjd är 2–3,5 cm. Den kortare inskriften, Vg 259, står 6 cm nedanför repstaven, är 7 cm lång och ca 2 cm hög. Fig. 349. Omedelbart under runan 1 i Vg 258 står en 2 cm hög figur, som påminner om ett Kristusmonogram. Innehållet i de övriga, oregelbundna och heterogena ristningarna är ovisst. De ha mer eller mindre tillfällig karaktär.

Fig. 348. Vg 258. N. Björke sn, kyrkan. Efter kalkering av förf. 1/2.

Inskrift Vg 258:

auæ maria grasia
5 10

»Ave Maria gratia.»

Till läsningen: Inskriften innehåller inga sk. Samtliga **a**-runor ha ensidig bst, **æ**-parten i r. 1 däremot dubbelsidig. Bistavarna i de båda **r**-runorna nå på mitten ej fram till hst. I r. 6 är **k**-bst placerad till vänster om hst; runan är stungen med en tydlig punkt mellan hst och bst, **g**. Mellanleden i 8 **s** är vågrät.

Fig. 349. Vg 259. N. Björke sn, kyrkan. Efter kalkering av förf. 1/2.

Inskrift Vg 259:

fuþorkh
5

Till läsningen: Övre bst i 1 **f** är något skadad. Bst i 2 **u** är kort. 3 **þ** är skadad. 4 **o** har ensidiga bistavar till vänster om hst, riktade snett uppåt vänster. Bst i 5 **r** når ej fram till hst. 6 **k** är grund; intet sk efter 6 **k**. 7 **h** är grund och något skadad; bistavskrysset dock säkert urskiljbart. Därefter synes ingen ristning.

Båda inskrifterna äro fullständigt bevarade och ha alltså icke haft någon fortsättning. Änglahälsningen förekommer även i Vg 88, 164, 210, 222, 227, 245, 247, 253, dessutom i Vs 8, i fem småländska runinskrifter (Sm 22, 38, 82, 115, 145), sex danska (DR 50, 166, 181, 183, 256, 336, den sistnämnda på en skånsk gravsten, nu försvunnen) samt fjorton norska (NIyR 27, 32?, 45?, 124, 135, 142, 264, 307, 343, 347, 383, 395, 402, 531). Stavningen av *gratia* är intressant. Ordet i sin helhet förekommer i drygt hälften av de ovannämnda inskrifterna: med **t**-runa endast i Vg 88; med kort-**s** i Vg 210, translittererat **c**, Sm 22, 82, 145, DR 50, 166, NIyR 347; med ᛋ i Vg 258, DR 183, NIyR 142, 307, 531; med **k**-runa för s-ljudet i Vg 227, Sm 38, 115, DR 336 (stungen: **g**), NIyR 135. I de norska beläggen på ordet svarar kort-**s** mot *s* och ᛋ mot *c*. Runan **s** speglar alltså det medeltida uttalet, vilket anses ha spritts till Skandinavien från Frankrike genom nordiska studenter vid universitetet i Paris (se *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid* 10, 1965, art. Latin, sp. 329). Vg 258 är det enda svenska belägget med ᛋ, möjligen beroende på norsk påverkan. Runan **k** i Vg 227 är givetvis icke uttalsenlig utan ristarens transkription av den latinska bokstaven *c*.

Vg 259, som består av de sju första tecknen i runalfabetet, avser med största sannolikhet serien av söndagsrunor, motsvarigheten i runskrift till det latinska kalendariets söndagsbokstäver. Se härom E. Svärdström, *Nyköpingsstaven och de medeltida kalenderrunorna*, Antikvariskt arkiv 29 (1966).

Dopfunten tillhör enligt S. A. Hallbäck Østfold-Markerna-skolans produktion på »1200-talet, i allmänhet dess förra hälft och mitt».[1] Runinskrifterna äro förmodligen yngre, Vg 258 dock knappast senare än från 1300-talet; den kan också vara från 1200-talet. Vg 259 är svårare att datera på grund av det spröda jämförelsematerialet; **o**-runan är unik, möjligen ett utslag av degeneration, som allmänt torde ha träffat kalenderrunorna under senmedeltiden; inskriften som helhet gör dock icke intryck av att vara senmedeltida; den kan i varje fall utan hinder vara från 1300-talet.

228. Trollhättan. Nu i Statens historiska museum

Pl. 167

Litteratur: VHAA:s protokoll 1844 § 273; SHM inv.bilaga 1164; Chr. J. Thomsen, Om Guldbracteaterne (i: Annaler for nordisk Oldkyndighed og Historie, 1855), s. 311f. (Nr 111); G. Stephens ONRM 2 (1867–68), s. 540 (Nr 27), Handbook (1884), s. 176 (Nr 27); O. Montelius, Från Jernåldern (1869), s. 43 (Nr 308); J. J. A. Worsaae, Om Forestillingerne paa Guldbracteaterne (i: Aarbøger f. nordisk Oldkyndighed 1870), s. 408; Norges Indskrifter med de ældre Runer 1 (udg. ved S. Bugge, 1891–1903), s. 173 not 1, 3 (udg. ved M. Olsen, 1914–1924), s. 241; B. Salin, De nordiska guldbrakteaterna (i: ATS 14, 1895), s. 99 Tabell 1; S. Bugge, Bidrag til Tolkning af danske og tildels svenske Indskrifter med den længere Rækkes Runer, navnlig paa Guldbrakteater (i: Aarbøger f. nordisk Oldkyndighed 1905), s. 194, 201, 246, 308 not 1, 311; Th. von Grienberger i Göttingische gelehrte Anzeigen 1906, s. 139, 1908, s. 401f.; O. Janse, Le travail de l'or en Suède (1922), s. 130, 150 (Nr 317: 1); A. Noreen, Altisl. Grammatik (4. Aufl. 1923), s. 390; H. Jungner, Västergötlands äldsta runinskrifter (i: Festskrift t. Hugo Pipping 1924), s. 230; S. Agrell, Senantik mysteriereligion och runmagi (1931), s. 265; W. Krause, Beiträge zur Runenforschung 2 (i: Schriften d. Königsberger gel. Gesellschaft, Geisteswiss. Kl., 11. Jahr H. 1, 1934), s. 8f., Runeninschriften im älteren Futhark (ibid. 13. Jahr H. 4, 1937), s. 465f. (Nr 27), utvidgad uppl. Die Runeninschriften im älteren Futhark 'mit Beiträgen von Herbert Jankuhn' (1966, Abhandl. d. Akad. d. Wissenschaften in Göttingen, Philol.–Hist. Kl., 3. F., Nr 65), s. 266f. (Nr 130) och passim; H. Öberg, Guldbrakteaterna från Nordens folkvandringstid (1942), s. 32 not 2; A. Bæksted, Målruner og troldruner (1952), s. 300, 308; M. B. Mackeprang, De nordiske Guldbrakteater (=Jysk arkæologisk Selskabs Skrifter 2, 1952), s. 26, 30, 77, 167f.; M. P. Malmer, Metodproblem inom järnålderns konsthistoria (1963), kap. 3, Guldbrakteaterna, s. 125 och passim.

[1] S. A. Hallbäck, *Medeltida dopfuntar i Älvsborgs läns norra västgötadel*, *VFT* VI: 3–4 (1963), s. 126f.